

Ohnesorg, Karel

Členění souvislé řeči

In: Ohnesorg, Karel. *Druhá fonetická studie o dětské řeči*. Vyd. 1. Brno: Universita v Brně s podporou Ministerstva školství a kultury, 1959, pp. 63-66

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118999>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV. ČLENĚNÍ SOUVISLÉ ŘEČI

1. SLABIKA, MLUVNÍ TAKT

Jako u všech dětí, i u M. byla první slůvka jednoslabičná a dvojslabičná. Delší slova se objevila v její slovní zásobě teprve později a rozpadala se zprvu na slabiky, tvořící samostatné takty: *ho-ti-tě* (hořčice 291), *ka-cho-ti* (kalhoty 401), *pa-tě-ti* (punčochy 1056), *de-tu-ju* (děkuji, e, 163 — 1;6,23). Toto zjištění ovšem neplatí pro interjekce, které hned od počátku mohly být realizovány bez obtíží jako víceslabičné: *adaďá* (3a), *kokokogák* (460), *hopitó!* (286).⁸⁸⁾ — Sr. tu doklady z řeči: K.: *do-mi-ňít* (kominík), *tu-chi-ňe* (kuchyně), *pu-to-ti* (punčochy); ale: *hapaló!* (F. s. 56).

Celkem lze říci, že slabiky vystupují v dětských promluvách výrazněji, což nepřekvapuje, poněvadž slabika je v dětské řeči činitelem významnějším než v řeči dospělých, a to jako rytmická a rytmisační jednotka. A rytmus vnímají děti mnohem citlivěji než dospělí a rytmická řeč je na ně také mnohem působivější.⁸⁹⁾

Když později tvořila M. soutaktí, byly zprvu jednotlivé takty oddělovány pausou, na př.: *kapka/ape/poč* (411, proč kapka kape?), a pod. — Ale toto rozkládání na kratší úseky u ní brzy zaniklo,⁹⁰⁾ patrně pro její rychlé mluvní tempo a temperament, který se v řeči projevoval (ovšem na úkor přesné artikulace).⁹¹⁾

Ale zpočátku i u M. k členění na takty a na slabiky docházelo. Většina taktů byla tvořena dvěma nebo třemi slabikami, delší takty se rozpadaly na dva takty⁹²⁾ kratší, pokud nebyly zkracovány tak, že z nich zbyly obyčejně dvě slabiky. Docházelo tu pak ke zkracování slov, k němuž dochází i v řeči jiných dětí, a jež bývá různě vysvětlováno. (Sr. i F. s. 55). Věnujme proto této otázce zvláštní kapitolu.

2. ZKRACOVÁNÍ SLOV

Skoro ve všech publikacích, našich i cizích, které jsou věnovány dětské řeči, najdeme doklady pro to, že dítě některá delší slova zkracuje, spokojujíc se při jejich

⁸⁸⁾ Také při broukání bez obtíží dítě opakovalo řadu slabik po sobě. (Sr. Jespersen, L 108). — Sikorskij (83) rozeznává dva typy dětí: jedny se učí hlavně hláskám, druhé slabikové stavbě slov.

⁸⁹⁾ Sr. Komenský, *Inform.* VII.: „Dítě jak slovům rozuměti začíná, hned se v harmonii a rytmích kochati začíná.“ — Těto otázky věnoval celou část knihy Čukovskij.

⁹⁰⁾ Sr. Seemann (29): „Tempo řeči malých dětí je mnohem pomalejší než tempo řeči dospělých. Tato fyziologická bradytalie je pravděpodobně pozůstatkem zpomalené artikulace při užívání nových, zejména obtížných hlásek.“

⁹¹⁾ V této době teprve platilo zjištění Feyeuxové (54): „L'enfant jamais ne décompose les mots, il les prononce avec une certaine rapidité, faisant disparaître tout ce qui le gêne.“

⁹²⁾ I v mluveném jazyce se nejčastěji vyskytují takty dvojslabičné a tříslabičné. — Sr. Ondráčková, *SaS* 15, 1954, 24—29; 145—157.

reprodukcí jen jejich částí. Docházelo-li k tomuto krácení slov v řeči staršího dítěte jen výjimečně, bylo velmi časté v řeči M. Někteří autoři vykládají toto krácení tak, že dítě vypouští slabiky nepřízvučné. Tak to vysvětluje také Grégoire a nejnověji Smoczyński.⁹³ Krasnogorskij⁹⁴ pak vykládá, že dítě nejdříve realizuje první slabiku slova, později k ní připojí slabiku přízvučnou a nakonec slabiky další: *ко* > *моко* > *молоко*. Gvozdev⁹⁵ uvažuje o síle jednotlivých slabik a ukazuje, na různých typech slov, že si dítě při krácení slov vybírá slabiky silnější.

Řadu dokladů tohoto jevu nacházíme v záznamech o řeči M. Avšak toto krácení nebylo u ní prováděno vždy stejně.

a) Nejčastěji podržela konec slova, a to především u slov trojslabičných a více-slabičných:

hoj (ahoj 6), *mobij* (automobil 24), *bus* (autobus 25), *joglaf* (biograf 54), *pés* (čepec 128), *ovenskej* (československý 137), *kojáda* (čokoláda 148), *kuju* (děkuju 163), *ejší* (dolejší 192), *pojedně* (dopoledne 196), *letlika* (elektrika 227), *glofovat* (fotografovat 234), *hojenej* (oholený 280), *jeđená* (najeđená 384), *jetej* (uletěl 567), *mojáda* (limonáda 577), *komotiva* (lokomotiva 589), *kujáš* (mikuláš 635), *stelskí* (ministerský 641), *hoju!* (nahoru! 696), *hože* (nahore 697), *možik* (námořník 706), *puň* (naplň 710), *pináček* (napínáček 708), *posjet* (naposled 711), *ušnički* (náušničky 721), *mocnice* (nemocnice 740), *tiđa* (nestyda 744), *báceňe* (obráceně 771), *ešja* (odešla 779), *tut* (odtamtud 789/bis), *kujki* (okurky 803), *loupat* (oloupat 806), *majovánki* (omalovánky 808), *čihaj* (ostříhal 822), *ta* (Ota 825), *eži!* (otevři! 828), *tofej* (pantofel 846), *pija* (vypila 896), *pijva* (vyplivla 912), *cukovanej* (pocukrovaný 917), *havek* (pohlavek 928), *habáč* (pohrabáč 929), *hamej* (pomáhej 941), *vedjo né* (nepovedlo se 967), *vezu* (přivezu 1035), *pufává* (popufává se 1051), *bajim* (rozbalím 1083), *cuchani* (rozcuchaný 1085), *házim* (rozházím 1088), *itija* (rozsvítla 1091), *tuhaná* (roztrhaná 1095), *sove* (Rusové 1103), *iška* (sklenička 1150), *echón* (telefon 1310), *fonovat* (telefonovat 1310), *bus* (ubrus 1372), *hođijo* (uhodilo 1378), *kadnou* (ukradnou 1383), *jetej* (uletěl 1385), *mazaja* (umazala 1389), *mej!* (umyj! 1392), *panout* (upadnout 1394), *iški* (višničky 1456), *pavuj!* (vypravuj! 1494), *motanej* (zamotaný 1526), *pinat* (zapínat 1529), *tejim* (zastřelím 1536), *tacenej* (zatracený 1541), *váhanej* (zavázaný 1543), *voňij* (zazvonil 1547), *jezo* (železo 1604).⁹⁶

⁹³ Podrobně se zabývá touto otázkou Smoczyński (197 — 205), uváděje příklady z řeči dětí polských, ruských, německých a bulharských.

⁹⁴ N. J. Krasnogorskij, *K fiziologii stanovenija detskoj reči*. — Čukovskij (70, podle něhož zde citováno) uvádí thesi Krasnogorského: „Паразитическим фактом является огромная синтетическая, объединяющая сила головного мозга у детей уже в самом раннем возрасте.“

⁹⁵ Sr. l. c. 13: „Поэтому обычно принято делить слоги по силе на 3 группы: слабые безударные имеют силу в одну единицу, первый предупредительный — в две единицы, ударный — в три единицы. — Эти особенности слоговой структуры русских слов очень отчетливо сказываются на воспроизведении слов ребенком.“

⁹⁶ Uvedme si alespoň jeden z příkladů Čukovského (69), jak dítě zkrácený tvar pomalu rozšiřuje: *пиф* > *апиф* > *пиф пиф* > *капиф* > *каапиф* > *копатиф* > *кооператив*.

Tento způsob slabičné elise jako by byl prováděn podle zásady, kterou pro krácení hypokoristických křestních jmen vyslovil Jespersen.⁹⁷⁾

b) Méně často podržela M. přízvučnou začáteční slabiku: *děbáci* (darebáci 157), *de* (děkuju, H, 163), *etická* (elektrická 226), *kubínek* (kedlubínek 433), *lívec* (Klínovec 445), *kobješka* (koloběžka 470), *kojoč* (kolotoč 471), *komijamka* (komediantka 473), *legimace* (legitimace 558), *ředít* (medvídek 620), *motík* (motýlek 671), *pá* (palec, H 837), *papík* (papírek 848), *požij* (položil 939), *pi* (prosí, H 1000), *sučnice* (slunečnice 1169), *tefón* (telefon 1310), *terasa* (terasa 1317), *tejbus* (trolejbus 1345), *učník*, *učnice* (uličník, uličnice 1387).⁹³⁾

V starších pracích (*M. v. 37, F. s. 63, pozn. 123*) jsem se pokusil vykládat tento jev takto. „A tu se nabízí otázka, zda právě melodická výška slabiky nezaujme dítě tak, že slabiky předcházející při svém krácení slov vynechává. Pokud je zvýšení tónu na slabice přízvučné, zdůrazní je oba činitelé společně. Pokud je jinde přízvuk a jinde zvýšení tónu, převládne melodie.“ — Zdá se, že k definitivnímu řešení této otázky se bude musit přihlédnout i k vývojovému období, v němž dítě krácení slov provádí. Původně bude asi krácení prováděno jako prostá echolalie, jak to lze bezpečně tvrdit o slovech s větším počtem slabik (a především o delších slovech neobvyklých). Dítě prostě opakuje konec promluvy nebo konec mluvního taktu. U kratších (troj-slabičných) slov podrží pak ty slabiky, jež na ně působily intenzivněji, ať už přízvukem či intonací. Na vyšším stupni vývoje, kdy se řeč dítěte intelektualisuje, podrží dítě slabiky významné pro dorozumění, tedy kmen a koncovku. Ze slov, u nichž při krácení M. podržela přízvučnou (první) slabiku, většina patří — nepřehlízíme-li k realizacím ojedinělým — k těm, kterých začalo dítě užívat počátkem třetího roku, tedy v době, kdy už se dorozumívalo s okolím celými větami. (Záleží tu ovšem také na kvalitě a intenzitě podnětů, které dítě dostává pro řeč od svého okolí.)

Tento moment asi bude také rozhodující pro vynechávání slabičných předložek (příp. v některých jazycích členu), což je také jev běžný u všech dětí.⁹⁹⁾ Je to vlastně také krácení, zkracování taktů, které však jsou pro dítě zpočátku takovými celky jako izolovaná slova. (Na otázku, kam chce jít, odpoví dítě: „*dopotoj*“, tj. do

⁹⁷⁾ Pokud jde o krácení hypokoristických jmen křestních, ukazuje Jespersen (*L IX, 7 — Stumpswords*), že pokud v těchto slovech odpadají slabiky počáteční, je možné přičítat původ zkrácených tvarů řeči dětské, kdežto tam, kde při krácení odpadají slabiky koncové, že jde o výtvor dospělých.

⁹⁸⁾ Když slyšela M. „pan Pešír“ opakovalo je jako *pan šíl*, „paní Herzingrová“ jako *paňi cigová*. — Český chlapec J. P. krátil slova takto: *kuju* (děkuju), *kojáda* (čokoláda), *niško* (sluníčko), *kolka* (tříkolka), *velka* (veverka), *pešniček* (kapesníček), *kajeti* (cigarety). — Záznamy z řeči jiného chlapce (R. B.): *cetón* (aceton), *omotiva* (lokomotiva). — Některé doklady z řeči dětí cizích jsou v cit. studii *SPFFBU s. 95*.

⁹⁹⁾ Sr. i Grégoire (184): „La préposition n'est nullement nécessaire: *ji mamā* (le lit de maman). L'article est éliminé à l'exemple de la préposition.“ — Stejně Jespersen, (*L VII.*)

pokoje.¹⁰⁰) Sr. tu i Jankův (131) doklad: *zakamna.*) — Kdyby při zkracování taktů byl rozhodujícím činitelem jen přízvuk, musily by se předložky, na nichž je přízvuk, u českých dětí objevovat brzy a při krácení taktů (slov) se udržet na úkor slabik jiných. Ale u všech českých dětí se předložky objevují v jejich promluvách teprve na vyšším vývojovém stadiu, takže při jejich vypouštění jde o podobné krácení jako při vynechávání slovesných předpon (sr. zde odst. a).

Zvláštním rysem řeči naší M. bylo, že v některých slovech pravidelně vypouštěla náslovné souhlásky:

uku (cukr 119), *ičim* (cvičím 121), *epec* (čepec 128), *ívenka* (dívinka 178), *oukat* (foukat 235), *ídat* (hlídat 267), *apec* (chlapec 329), *uddák* (chudák 344), *ako* (jako 359), *eden* (jeden 365), *encm* (jenom 372), *inam* (jinam 380), *epá* (klepá 438), *ompot* (kompot 477), *ampa* (lampa 552), *ef* (lev 568), *istonoš* (listonoš 580), *emam* (nemám 645), *emec* (Němec 729), *cmoc* (pomoc 943), *áda* (ráda 1067), *ak* (rak 1073), *íba* (ryba 1108), *eles* (řetěz 1114), *eknu* (řeknu 1117), *aját* (salát 1126), *obota* (sobota 1188), *átek* (šátek 1263), *unka* (šunka 1292), *opít* (topit 1335), *umaš* (tumaš 1357), *ana* (vana 1415), *aše* (vaše 1418), *esejí* (veselý 1436), *áda* (záda 1513), *ejení* (zelený 1557), *ába* (žába 1596), *upan* (župan 1612) atd.

Není to však jev čistě individuální, poněvadž podobné realizace najdeme i v záznamech prací jiných: *oški* — těžký, *abut* — labuť (Janko); *apáš* — hapáš, *ajá* — hajá (Janáček); *ima* — zima, *ítka* — nitka, *uška* — nózka (Pfanhausrová); *ampa* — lampa, *ebek* — chlebek (Kaczmarek); *asi* — włosy (Smoczyński); *oné* — donner, *ako* — gâteau, *et* — lettre (Roussey); *amjō* — camion, *apo* — chapeau, *up* — soupe, *osō* — chaussons, *adō* — pardon (Cohen), atd.

¹⁰⁰) Předložky začaly naše děti realizovat od konce druhého a od počátku třetího roku (K. 1;11,25 — M. 2;0,2) a objevily se v jejich řeči v tomto pořadí: *do, v, na, od, u.*